

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת תרומה, תשס"ד
מספר 537מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המשכן - בין שמים לארץ

וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשֹׁכְנִי בְתוֹכָם. כָּל אֲשֶׁר אָנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת ... כָּלֵיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ.¹
לאחר הפסוקים המקדימים האלה (כה:ח-ט) מפרטת התורה את כלי המשכן שמשו ובני ישראל מצטווים לעשותם: הארון, השולחן והמנורה. בסמוך לסיום תיאור המנורה באה התוספת (כה:מ): "וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר". על השאלה מדוע נאמר שוב 'וראה ועשה', הרי כבר ראה, עונה רש"י בעקבות המדרש: "מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש". המדרש מתאר (במד"ר טו, י):
שאמר לו הקב"ה...: ועשית מנורת זהב טהור. אמר לו כיצד נעשה אותה. אמר לו מקשה תיעשה המנורה, ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח מעשיה... אמר לו: וראה ועשה, עד שנטל מנורה של אש והראה לו עשייתה, ואעפ"כ נתקשה. אמר לו... לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה, ואמר לבצלאל ומיד עשאה.²

להלן ננסה להראות מתוך הפסוקים, ממדרשים ומדברי פרשנים, שאכן התקשה משה, אך לאו דווקא במעשה המנורה אלא במעשה המשכן בכללותו, וכן נסביר מדוע התקשה משה, ובמה זכה בצלאל ש"מיד עשאה".
המצווה שנצטווה משה היא (כה:ח): **וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשֹׁכְנִי בְתוֹכָם**. לפי המדרש (יל"ש רמז שס"ה), כאשר שמע משה מפי הקב"ה "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", הוא נבהל ונרתע לאחוריו. "אמר משה, רבונו של עולם, כתיב: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מל"א ח:כז) ואתה אומר ועשו לי מקדש?" וענה לו הקב"ה: "לא כשם שאתה סבור, אלא עשרים קרש בצפון ועשרים קרש בדרום ושמונה במערב ואני יורד ומצמצם שכינתי למטה... שנאמר: ונועדתי לך שם ודברתי אתך".³

המדרש ממשיך ומסביר את התשובה: ההתגלויות שהיו בעבר במצרים, בים סוף ובהר סיני, היו לפני כל העם "וכיון שקבלו את התורה ונעשו לו אומה שלמה, אמר: אין כבודם של בני אדם שאהא מדבר עמהם בפרהסיא, אלא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".² התגלות השכינה מכאן ולהבא תהיה אפוא במשכן בלבד, ולא בכל המשכן, אלא במקום מצומצם ונסתר מעיני הציבור - מבין שני הכרובים שבקודש הקודשים, ורק שם ישמיע הקב"ה את דבריו לעם ישראל באמצעות משה, כמו שכתוב: וַנִּוְעֲדָתִי... ודברתי אִתְּךָ מֵעַל הַפֶּתַח מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִּים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתְךָ אֶל פְּנֵי יְשׁוּרָאֵל (כה:כב).

התשובה הזאת, המסבירה שה"צימצום" אינו מתכוון לשכינה אלא למקום ההתגלות, הייתה בוודאי מספקת את משה, אלמלא הוסיף הקב"ה ואמר: **"ככל אשר אני מראה אותך (ראב"ע: "במראות אלוקים", דהיינו, בנבואה) את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכן תעשו"**. על פי המדרש (שהש"ר ג, ב) משה הופתע מהציווי 'וכן תעשו': בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן היה לו להעמיד ארבעה קונדסין ולמתוח המשכן עליהם והרי הוא משכן. אבל הקב"ה לא עשה כן. אלא העלה אותו למעלה והראהו אש אדומה ירוקה שחורה לבנה ואמר לו עשה לי כזה. אמר לפניו רבש"ע וכי מנין יש לי אש אדומה ירוקה שחורה ולבנה אמר לו: בתבניתם אשר אתה מראה בהר. אברבנאל מפרט יותר את הציווי:

ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו' – להודיעו שיהיה המשכן וכליו רומזים לצורת העולם וחלקיו... ולפי שהקב"ה הראה למשה בהר סודות המציאות וסדרו... לכן הודיעו כאן שהכל היה נרמז במלאכת המשכן, וזה הוא 'וכן תעשו'. ר"ל מכל אשר אני מראה אותך מטבע המציאות וקשורו וחלקיו, כן תעשון דוגמתו במשכני וכלי עבודתי.³

¹ מקור נוסף המלמד שהתקשה משה במעשה המנורה, נמצא במנחות נט, ע"א: תנא דבי רבי ישמעאל, שלושה דברים היו קשים לו למשה עד שהראהו באצבעו, ואלו הן: מנורה ור"ח ושרצים. מנורה דכתיב (במד' ח:ד) 'זוה מעשה המנורה'.

² המילה "בתוכם" מוסברת ע"י אברבנאל: ... שהיתה כוונתו ית' במעשה המשכן וכליו, כדי שתדבק בהם קדושת השכינה... וע"י זה יאמינו כי א-ל חי בקרבם והשגחתו העליונה דבקה בקרבם.

³ בהמשך כותב אברבנאל: "וכפי הפשט מבלי פנות אל דרכי הרמזים נראה לפרש מסכים למה שאמרו חז"ל שהראהו הקב"ה למשה בהר בראיה מוחשית נגד עיניו את תבנית המשכן ... וכל כליו כאלו היו שם במציאות מוחשים". אך, בהתייחסו לפרטי הכלים הוא כותב: "ראוי לברר ראשונה אם יש רמז ונמשל במשכן וכליו, אם צוה בו ית' לכבוד ולתפארת הבית בלבד. ורחוק הוא שנאמין שלא היה בזה משל ורמז כלל לדבר אחר".

משה ראה בנבואה תבניות שמימיות רוחניות שמתוכם "נשקפו" סודות המציאות (העולם הנברא) וסדרו, והציווי היה "שיהיה המשכן וכליו רומזים לצורת העולם וחלקיו", היינו לא מבנה סתמי, אלא מקדש ערוך לפי תכנית אלוקית, שכל פרטיו יהיו רומזים לאידאה אשר לפיה נבראו שמים וארץ.⁴ ושוב נרתע משה והיה תמה. כלום יכול אדם להקים מקדש לריבון העולם לפי כללים שהיו כללי הבריאה?

התלבטויותיו של משה מקבלות את ביטויין במדרש (שמו"ר לה, ו):
ועשית את הקרשים למשכן. א"ר אבין: משל למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה, א"ל אדוני המלך איך יכול אני לעשות כמותה, א"ל אתה **בסממניך ואני בכבודי**. כך אמר הקב"ה למשה: "וראה ועשה". אמר לפניו רבון העולם, **א-לוה אני שאני יכול לעשות כאלו**, א"ל: **בסממניך תעשה בתבניתם**: בתכלת ובארגמן ותולעת שני, וכשם שאתה רואה למעלה כך עשה למטה.

הרי לפנינו ביטוי מובהק לדעה שמשה התקשה במעשה המשכן בכללותו. הוא התקשה משום שראה בנבואה אידאה, וכאשר שמע: "וראה ועשה כתבניתם" – נרתע לאחוריו ושאל: "רבון העולם, א-לוה אני שאני יכול לעשות כאלו?" האם יש אדם ראוי ומסוגל לתרגם או להמיר תבנית שמימית לתבנית ארצית בלי לגמד את גובהה של האידאה? ובלשון המדרש, (במד"ר יב, ג) "מי יוכל לעשות לו מקדש שישירה בתוכו?"

על זה עונה לו הקב"ה: אתה "בסממניך תעשה בתבניתם". היינו, "איני מבקש לעשות לפי כוחי... ואיני מבקש מידך אלא כ' (קרשים) בדרום ו-כ' בצפון ו-ח' במערב" (שם), ובלבד שכל פרטי המשכן וכליו יהיו רומזים ומכוונים למשמעות המופשטת, לאידאה אשר הִרְאִיתָ בהר. ומיד מוסיף הקב"ה ומסביר מה הם הסממנים הארציים: **"ועשו ארון עצי שיטים אמתים וחצי ארכו וגו'".**

התשובה הזאת לא הרגיעה את משה מפני ש"אי אפשר לו למשה לעשות... אותם הדברים אשר היה מראה בהר, כי שם היה רואה הדברים שכליים-רוחניים וכאן נצטווה לעשות גופניים" (רבנו בחיי על כה:מ). "אמר משה: ריבנונו של עולם, מי יעשה כל זאת?" (תנח' ויקהל ג) אמר לו הקב"ה (שם' לא: ב-ו):

וְרָאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִשְׁה יְהוָה. וְאֶמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֶכְמָה וּבְתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה. לְחֹשֶׁב מְחֻשְׁבֹּת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְנָחֶשֶׁת. וּבְחֶרֶשֶׁת אֶבֶן לְמִלֵּאת וּבְחֶרֶשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה. וְאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אֹתוֹ אֶת אֶהֱלִיאֵב בֶּן אֲחִיסָמֶךְ לְמִשְׁה דֵּן וּבְלֵב כָּל חָכֵם לֵב נָתַתִּי חֶכְמָה וְעָשׂוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ.

בצלאל לא ראה את התבניות הרוחניות שראה משה בנבואה, אלא שמע את הציוויים וההנחיות של הקב"ה מפי משה, היינו: "ועשית את הקרשים למשכן". הוא נבחר לעמוד בראש עושי המלאכה בזכות חכמת לבו, ומאחר שהתברך באותן התכונות שבהם ברא הקב"ה את העולם. כמו שכתוב: "ה' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו" (משלי ג:יט). על סמך זה "אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ" (ברכות נח, ע"א), ומוסיף הרמב"ן: "שהיה בצלאל חכם גדול בחכמה, בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו ואל מה ירמזו", ומסביר ה'משך חכמה' (על שם' לה:ל): "והיה (בצלאל) בקי איך מהצירוף יולד ענין גבוה וחדש, אשר איננו בפרטים". כאמון פרוץ א-ל השיג בצלאל את תכליתה של המצווה, ואף כי עסק בחומרים ארציים, הוא ידע לקלוע לכוונה הנצרכת, לפירוש הנכון של כל פרט ולמשמעות המופשטת של המשכן כמכלול: "וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוֹ אֹתָהּ פֶּאֶשֶׁר צִוָּה ה' בֶּן עֲשׂוֹ וַיִּבְרָךְ אֹתָם מֹשֶׁה (שם' לט:מג).

זכה בצלאל שהמשכן שהקים יחד עם כל העושים במלאכה, איחד רוח וחומר וקירב שמים לארץ והיה בבחינת 'עולם אמצעי'⁵ המגשר בין האדם, שהוא עולם קטן, לבין העולם העליון-הרוחני המוחלט, ואין פלא שלאחר גמר המלאכה "היתה שמחה לפניו במרום כיום שנברא בו העולם" (יל"ש שמיני רמז יג).

כך מסכם הנצי"ב (שם' לא: ב) את מעמדו של בצלאל ביחס למשה ולאחריו:

מעשה המשכן אינו כמו פלטין של מלך שהוא חול, ומי שרוצה לעשות אותו ע"י הכשר ידיעה במלאכה¹⁵ קודם שבא לעשות הרי הוא עושה. אבל לא כן המשכן שהוא קודש ויש לו סגולה. וכמו התורה שלא ניתנה אלא ע"י משה, וכהונה ע"י אהרן, כך המשכן לא היה אפשר להעשות ע"י שום בעל מלאכה היותר גדול בעולם אלא ע"י בצלאל. ולא משום שהיה תחילה אומן גדול אלא שהקב"ה מלא אותו ידיעה הנצרכת לזה.

צבי בן-דב
ירושלים

הדרך מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ומדע

⁴ האנלוגיה בין תהליך הקמת המשכן לתיאור בריאת העולם בבראשית, נדונה במדרשים שונים, והם מסתמכים על מקבילות של פסוקים בתנ"ך ובעיקר על ההקבלות בלשון. ראה: במד"ר יב, יג: "את המשכן שהוא שקול כנגד העולם שקרוי אוהל כשם שמשכן קרוי אוהל." וכן ביל"ש שמיני רמז טיט; תנח' פקודי ב; ועוד.

⁵ עפ"י ראב"ע לשם' כו:א (הפירוש הארוך).